

גבריאל הורוביץ – תולדות חיים

נולד בי"ב בתשרי, תרצ"ה (יומיים לאחר יום כיפור) 21 בספטמבר 1934 בעיר צ'נסטוחובה, פולין.

האב יצחק הורוביץ, עבד כמזכיר של תשלובת תעשייתית בתחום טווית חוטים ואריגת בדים "ורטה" (כשם הנהר, שעבר בעיר), ובנוסף לכך היה שותף עם אחיו אברהם במפעל מתכת קטן בשם "האחים הורוביץ".

לסבי ולדוד נוסף אנטק היה מפעל מתכת גדול יותר ברובע התעשייתי שמעבר לנהר ורטה.

אמי בלה, ניהלה תחילה את משרד המשלוחים של אביה, שלמה ריינגולד ויותר מאוחר השתתפה בעבודה ניהולית במפעל המתכת "האחים הורוביץ", היא החלה את לימודי המשפטים באוניברסיטת ורשה אך לאחר שנת לימודים אחת היא נקראה חזרה לצ'נסטוחובה לנהל את משרדי אביה, שחלה באותו זמן.

העיר צ'נסטוחובה הייתה ועודנה עיר בת 2 תפקודים. מצד אחד היא עיר הקדושה ביותר לקתולים של פולין, בזכות המנזר ייסנה גורה הנמצא בעיר, ובו תמונה נערצת של האם הקדושה. במאה ה-17 הסתערו עליה השבדים, שצרו עליה ולבסוף נסוגו מבלי לכבשה. הם נסוגו מכל פולין, וכך המנזר והעיר כולה, מלבד הייסוד הדתי קיבלה גם נופך לאומי חשוב.

שלא כערים "קדושות" אחרות כמו לורד בצרפת, היא גם עיר עם תעשייה רבה מאוד, תחילת התעשייה עוד בימי הביניים, אך למעשה ממחצית השנייה של המאה ה-19 - תעשיית פלדה ומכונות, תעשיית טקסטיל, נייר, כימיקלים וחומרי בניין.

התעשייה יצרה פרנסות רבות, ובעקבותיה נהרו לעיר גם יהודים רבים שהתפרנסו מכל המידרג התעשייתי; מבעלי מפעלי תעשייה גדולים וקטנים, דרך אומנים ופועלים מיומנים ועד לפועלים פשוטים ובנוסף לכך ספקי חומרי גלם וסחורות, סוחרים, מובילים ועוד... הקהילה הייתה חזקה ומאורגנת.

ב- 1898 - ביזמת פרנסי הקהילה - הוקם בית ספר תיכון מקצועי יהודי שמטרתו הייתה להכשיר צעירים כעובדי תעשייה מיומנים ("מייסטרים"). סבי, פרץ הורוביץ, יליד אודסה, ששרת בצבא הרוסי הצארי 5 שנים, לאחר שחרורו מהצבא התיישב בורשה והגיע לצ'נסטוחובה כדי למלא תפקיד של מורה בבי"ס התיכון המקצועי - מורה למסגרות. לימים פרש וייסד מפעל משלו - כאמור, ביחד עם אחד מבניו.

בערך באותן השנים הגיע מעיר לודג' סבי השני שלמה ריינגולד ולאחר מספר פרנסות פתח משרד משלוחים ("אקספדיציה") כאשר את המשלוחים הובילו באמצעות הרכבת ובאמצעות עגלונים בתוך העיר.

סבא ריינגולד היה אדם דתי ונמנה עם חסידי גור, הוא עלה לארץ ישראל בשנת 1933 והכרתיו רק בשנת 1946, שנת עלייתי ארצה. הוא האריך חיים עד גיל 81.

סבא פרץ, אולי בשל שרותו הצבאי בצבא הצארי היה יהודי חילוני, ניהל אורח-חיים חילוני (ואף על פי כן נתן לבניו שמות יהודיים). הוא נפטר בגיטו צ'נסטוחובה בשנת 1941 בגיל 64 ועד רגעיו האחרונים ניחם אותנו באמונתו, שלמרות הנצחונות הגרמניים על רוסיה, רוסיה היא שתנצח לבסוף את הגרמנים. (כנראה, אמונה של וטרן הצבא הרוסי מימי הצאר).

לבסוף: תרצו-זה קוריוז, תירצו-מעשה אבות הוא סימן לבנים.

בשנות העשרים והשלושים (של המאה העשרים, כמובן) פעל בצ'כוסלובקיה "מועדון יהודי לידיעת הארץ" (כך!), שריכז צעירים וצעירות יהודיים ועסק בטיולים רבים, בעיקר טיולים רגליים בסביבת העיר (אזור הרמה היוראסית הקארסטית, מלאה בשרידי מבצרים עתיקים). גם אבא יצחק וגם אמא בלה היו חברים במועדון הטיולים היהודי, שם התקברו זה לזו, ובמאי 1933 נישאו. כשנה וחצי לאחר מכן – נולדתי.

פרוץ מלחמת העולם השנייה

"חמש שנים על (מיכאל) גבריאל עברו בריקודים"

ילדות רגילה בקרב משפחה מורחבת ואוהבת עם סבא וסבתא, דודים, בני דודים ובנות דודים; עם שהות בקיציים בבית-נופש בכפר סמוך, ואף בערי מרפא ידועות - חמש שנות ילדות היו לי, למן הולדתי בספטמבר 1934 עד פרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939.

תקופת הכיבוש הנאצי (במערב פולין) ארכה חמש וחצי (!) שנים מספטמבר 39 עד סוף ינואר 1945, תאריך השחרור של העיר ע"י הצבא הסובייטי. (המלחמה ארכה עד הניצחון הסופי במאי 1945); אני מדגיש זאת, כי לגבי יהודי ברית המועצות, יהודי רומניה ואפילו יהודי מזרח פולין היו רק שלוש שנים בלבד של שלטון נאצי (מקיץ 1941 עד קיץ 1944).

מאחר וצ'כוסלובקיה בשנת 1939 הייתה קרובה מאוד לגבול הגרמני ועמדה ליפול בידי הגרמנים כבר בימים הראשונים של המלחמה, אבי החליט לעזוב עם משפחתו לורשה, בתקווה שורשה לא תיכבש ע"י הנאצים.

נסענו לורשה ברכבת-משא במשך כשבוע. הרכבת הייתה מפוצצת מדי מספר שעות ע"י מטוסי תקיפה-צלילה גרמניים. במקרה של התקפת אוויר כזו הרכבת הייתה נעצרת, כל הנוסעים היו קופצים ממנה ובורחים לצדי המסילה. כדי להינצל מרסיסי הפצצות היה צריך לרוץ מהר ככל האפשר והרחק ככל האפשר מן הרכבת; מצד שני, בחלוף ההתקפה היה צריך לרוץ מהר בחזרה, כדי לתפוס את הרכבת, לפני שהיא ממשיכה בדרכה. זכורני, כי באחת הפעמים הללו – אבא "זרק" אותי לקרון ובעצמו לא הספיק לעלות. בנסיעת המשך במשך שעות לא ידעתי, אם אבי הספיק לקפוץ לקרון אחר, או שמא הריני נוסע לבדי – ללא הורים. רק לאחר מספר שעות, הרכבת נעצרה שוב ונאספתי ע"י אבא. באחת הקפיצות מהרכבת, אבא שבר יד, שגובסה רק לאחר יומיים כשהגענו לורשה.

בורשה קיבלנו זכות לגור בדירה של קרובת משפחה, אך למעשה בילינו יותר במקלט הבית, מאשר בדירה. הגרמנים כבשו את רב פולין בכעשרה ימים, אך ורשה התגוננה שלושה שבועות נוספים, שהיו שלושה שבועות של התקפות אוויר וארטילריה בלתי פוסקות. במקרה אחד, הדירה נפגעה מרסיסים כולל המעיל שלי, אך אנו ניצלנו בזכות השהות במקלט.

ב- 2/10/39 העיר ורשה נכנעה, הכוחות הנאציים נכנסו לעיר, ואנו חזרנו לצ'כוסלובקיה, הפעם כבר לא לדירה המרווחת שלנו, אלא לדירה אחרת של דודים, שם גרנו עד להקמת הגטו.

שנות המלחמה הראשונות והגטו

כשנה וחצי עברה בשלום יחסי, תוך התגברות הדרגתית של הרדיפות. היהודים הצטוו לשאת אות זיהוי עם מגן דוד על השרוולים, הוחרמו הרהיטים של היהודים, הפרוות ואפילו צווארונים הפרווה, יהודים נתפסו מידי יום לביצוע עבודות כפיה שונות; באחד הלילות ראינו מחלוננו את בית הכנסת הגדול והמפואר עולה באש. לעיר הגיעו מדי יום פליטים יהודיים מעיירות הסביבה שרוכזו בצ'כוסלובקיה, בעיקר בכל מיני מבנים של הקהילה, לרבות מרתפי בית הכנסת שנשרף. בין הפליטים ויותר מאוחר גם בין יהודי העיר פרצה מגפת

טיפוס הבהרות, דודי מצד אמא, שטיפל בפליטים מטעם הקהילה, נדבק במחלה ונפטר. גם אשתו וילדיו – בני הדודים שלי- כולם נספו. לא הייתה פרנסה (עבודתו של אבי במפעל התעשייתי הופסקה), חיינו מכך שמכרנו פריטים שונים מרכושנו, ליהודים ולפולניים.

באפריל 1941 הוכרז על הקמת הגטו, היהודים מכל רחובות העיר רוכזו באזור אחד – האזור העתיק של העיר עם רחובות צרים ובתים ישנים. אנחנו עברנו לגור אצל סבא וסבתא, שביתם נכלל בתוך הגטו, אך היה בית קיצוני בגטו עם מבט על האזור הארי (עובדה, שתהיה לה חשיבות בהמשך).

בגטו היה אסור גם לקיים בית ספר; למרות זאת למדתי ב"מחתרת" ו"עשיתי" כך את הכיתות א' וב', לא נשאתי תיק, אלא מחברת תחת החולצה השיעורים היו בדירה הפרטית של המורה או של אחד התלמידים.

* *
*

הבריחה מהגטו

הבית שלנו בגטו היה בית קיצוני והשקיף על הרובעים הלא יהודיים ובעיקר על דרך מעבר חשובה. כך שבשבוע שקדם ל 22 ביוני 1941, יום פלישת הגרמנים לתוך ברית המועצות ראינו את הכוחות הגרמניים הממונעים נעים בדרך זאת מכיוון גרמניה מזרחה ולמרות שמדובר היה בקטע אחד של אחת הדרכים, היה לנו מושג, קלוש אמנם, על סדר הגודל של הכוחות, לרבות שריון וארטילריה שנעו מזרחה.

בימי ספטמבר 1942 ראינו דרך חלונותינו יחידות צבא או משטרה או יחידות מיוחדות לבושים מדים שחורים מגיעות לעיר. למרות שהיינו כבר שלוש שנים תחת כיבוש נאצי, עד כה ראינו רק יחידות גרמניות לבושות במדים ירוקים ואת המשטרה הפולנית ה"כחולה". כן, גם תחת השלטון הגרמני נאצי המשיכה לפעול – בתפקידי משנה – המשטרה הפולנית.

הורי הבינו, כי היחידות שחורות המדים הן יחידות אס-אס והבינו, כי הבאתן העירה קשורה בנושא היהודי – כלומר חיסול הגיטו, וגירוש כל היהודים ליעד לא ידוע. (איש בסביבתנו באותה התקופה לא ידע עדיין על מחנות מוות ו"הפתרון הסופי").

בערב יום הכיפורים נעשתה בדירתנו התייעצות קדחתנית, ששמץ ממנה הגיע גם אלי. אבי טען, שאין מה לעשות, אין לאן לברוח, ואם נברח, הרי לא נוכל להחזיק מעמד עד סוף המלחמה, שנראה רחוק מאוד – באותה התקופה הגרמנים שלטו על צפון אפריקה והתקרבו לקהיר, ובברית המועצות התקרבו לוולגה ולסטלינגרד – כלומר היו עד אז בלתי מנוצחים. דודי הצעיר אנטק אמר בחום לב, שיש לעשות מעשה – לברוח מהגטו לצד הארי – ולנסות להאבק על קיומנו שם. הוחלט לשמוע בקולו, דהיינו לבצע בריחה. עוד באותו ערב השיג דודי אנטק "דרישה" מאת הקומיסר הגרמני של המפעל המשפחתי ל- 10 איש למשמרת לילה למחרת – במוצאי יום הכיפורים. נשארה בעיה, איך להבריח שני ילדים של המשפחה המצומצמת – אותי בן ה-8 ואת בת דודתי צלינקה בת השבע. (היו לי עוד בני דודים מצד אמא אך כאן היה מדובר באפשרות בריחה בריחה של משפחתנו המצומצמת, משפחת אבא, מתוגברת כלשהוא). הוחלט, שאנו – צלינקה ואנוכי נברח עוד קודם, באור דמדומים, נברח דרך הגשר על נהר ורטה ונגיע בכוחות עצמנו למפעל (המפעל היה בצד הארי, לא רחוק אמנם מהגשר, אך בגלל סגירותנו בגטו, לא הייתי בו אלא בגיל 5 - 6, והיו צריכים לסמוך על כושר הניווט שלי על סמך זיכרון של שנתיים לפחות). ברגע האחרון צלינקה הכריזה כי היא מפחדת ללכת עמי אל הבלתי-ידוע, היא ובעקבותיה אמה נשארו בגטו ונספו. אבא שלה, הדוד אברהם היה אז בשבי הרוסי, אליו נפל כחייל פולני בשנת 1939.

במוצאי יום כיפור מצאתי את עצמי צועד עם אבא ועם דוד אנטק דרך סמטאות הגטו לכיוון הגשר על נהר ורטה. משני כיוונים של הגטו, נהר ורטה

היה גבול הגטו, (והנהר עשה סיבוב במקום). בדרכנו עברנו על בתי כנסת ושטיבלעך מאולתרים ואלפי יהודים מתפללים תפילות של מוצאי יום כיפור. על הגשר שמר שוטר פולני. אבא ואנטק ניגשו לשוטר הפולני, הסיחו את דעתו, יתכן ששילמו לו שלמונים, ובינתיים היה עלי לעבור את הגשר בכפיפה, כדי שהמעקה הנמוך יסתיר אותי, ושאישי לא יראה דמות עוברת את הגשר, אכן עברתי את הגשר בכפיפה, המשכתי כמה מאות מטרים ברחובות הרובע הארי ועד לביח"ר, שנקרא לפני הכיבוש ע"י הגרמנים "מוצרי מתכת – פיוטר הורוביץ ובנו". זיהיתי את מקומו ומקום השער, וכעבור זמן קצר נבלעתי בתוכו. התאריך היה 21 בספטמבר 42, יום ההולדת ה-8 שלי.

בשעה 23:00 נפתחו שערי המפעל לקליטת "משמרת לילה" ורווח לי, בין פועלי משמרת הלילה היו הורי, דודים, הסבתא ודמויות מרובות נוספות.

כעבור זמן קצר העלו אותנו לעליית הגג, ושם הצטוונו להיערך לשינה. בשעה 24:00, שעה אחרי מעבר "אנשי משמרת הלילה" וכארבע שעות לאחר מעברי על הגשר, פוזרו בכל שערי הגטו משמרות המשטרה הפולנית, והשמירה עברה לידי אנשי האס-אס שחורי המדים. אין יוצא ואין בא, ושום תעודות ותואנות נוספות לא אושרו. הגטו נסגר באופן הרמטי. למחרת החלו "האקציות". מסתבר, שברייחתנו מהגטו נעשתה, אכן באופן מטפורי ב"דקה לפני השעה השתיים עשרה".

למחרת בבוקר, ובבוקרם שלאחר מכן דרך חלונות עליית הגג של הבית-חרושת, ראינו את המוני היהודים מובלים ברגל עד תחנת רכבת תעשייתית (לא תחנה ששימשה נוסעים) שהייתה לא הרחק מבית החרושת שלנו. היהודים הלכו ברגל עם מזוודות ותיקים, עדיין מאמינים, שנשלחים לגירוש לאי-שם. רק לאחר המלחמה נודע לי היעד: טרבלינקה ועל כך שזה היה היעד הסופי, שממנה לא חוזרים עוד.

כעבור מספר ימים, הקומיסר הגרמני של בית החרושת הודיע, כי פועלים רבים הרגישו בקיומנו, קיום קבוצת יהודים בורחי גטו בעליית הגג, ושעניין ההסגרה לידי הגסטפו היא קרובה ושעלינו לעזוב ולצאת מהמפעל.

לאן ? נאלצנו להתחלק, סבתא נשלחה לידידי משפחה - נוצרים, משפחה שאביה (שנפטר בינתיים) לימד יחד עם סבי באותו בית ספר תיכון יהודי מקצועי. היא לא נתקבלה שם - האלמנה ובנה חששו לגורלם, ולא קיבלו אותה, ועד היום איננו יודעים את סופה, האם ניסתה ללכת לאנשים אחרים? האם הסגירה את עצמה, או שמא הסגירה לידי משמרות האס-אס ? האם ניסתה לחזור לגטו ? אין לנו שום ידע על גורלה.

* *
*

הורי, אני בן ה-8 ובן דודי אלכס (אולק) בן ה-14 יצאנו בלילה מבנין בית החרושת לרובע מגורים של פועלים בקצה המערבי של העיר, שם ניסינו להתקבל אצל מכר פולני, שהבטיח בשעתו, שיעזור לנו בעת צרה. האיש היה מופתע מאד לראות אותנו, הסכים להלן אותנו באותו הלילה, אך הודיע שבלילה הבא נצטרך לעזוב. לא, הוא איננו יכול להסתיר אותנו. לילה הבא היה ליל נדודים: הלכנו מקצה המערבי של העיר לקצה המזרחי, בהליכת זיגזג, כדי ללכת ברחובות שקטים מבלי כמעט לעבור ברחובות המרכזיים, שבהם פטרלו משמרות של האס.אס., חיילים ושוטרים. לפנות בוקר הגענו לביח"ר ללבנים, שהיה שייך לדודתי (אמו של אולק). המייסטר (מנהל העבודה במפעל) שגם גר בשטח בית החרושת הכיר אותנו והסכים להסתירנו – לפי שעה – בעליית גג שטופת הרוחות של המבנה. בעליית גג זאת שהינו כחודש (יחד עם עכברי המקום). במשך החודש, אמי קיבלה דלקת באחת האוזניים, כאבים איומים, אך לא ניתן היה לגשת או לקרא לרופא – בעוד האקציות בגטו נמשכות. אמי בלעה רק אבקות הרגעה והאוזן ניזוקה – היא התחרשה באוזן הזאת. בתום החודש האקציות נפסקו, נוצר "גטו קטן" ואבא ואולק חזרו אליו ועבדו בו כפועלים; אמי ואני נשארו

בעליית הגג. כעבור זמן קצר, הודיע לנו המייסטר שאינו יכול להחזיק אותנו יותר, למעשה לאחר שגרש אותנו קלט לאותה עליית גג משפחה יהודית אחרת שיכלה לשלם לו יותר.

עברנו, אני לא יודע מי ארגן את זה, לכפר במרחק 14 ק"מ מצינסטוחובה ושם הסתיר אותנו איכר אחד שהיה לו בית מחוץ לכפר. לאיכר היה גיס, שהיה לו בית במרחק של קילומטר אחד, גם כן מחוץ לכפר. בשלב מסוים עברנו והסתתרנו אצל הגיס, אך כעבור זמן קצר הגיס ביים "שוד"; הגיס שכנע את אבי בתואנות שונות, שהם מוכרחים לבקר את האיכר, שהסתירנו קודם; שני גברתנים עצרו אותם ושדדו את אבי. די ברור, שהשוד היה מבוים. מכל מקום לאחר השוד הודיעו לנו, שאנו מוכרחים לעזוב, כי השודדים עוד ילשינו עליו בגין הסתרת יהודים.

אבא הצליח להעביר מסר לאחיו, הדוד אנטק וזה שכנע מכר אחר, פועל שעבד פעם אצלם ואף התגורר בילדותו ליד מגורי המשפחה (סבא פרץ), שיקבל אותנו למסתור קבוע, תמורת ההבטחה שהמפעל יועבר לבעלותו בתום המלחמה.

ה"בונקר"

האיש וצלב (ואצק) מילובסקי, שהוכר לימים כחסיד אומות העולם, הגיע ברגל לכפר והצעידנו את ה- 14 ק"מ חזרה לעיר צינסטוחובה, שם הביא אותנו למסתור, "בונקר" בטרמינולוגיה של השואה, שהכין עבורנו. האיש שכר דירה בת חדר + מטבח בחלק אחורי של חצר בניין מגורים, דירה שהייתה מעבר לחדר האשפה של הבית, כלומר דירה שרק אדם עני מאד וכמעט ללא משפחה מסוגל לשכור אותה. חלונות החדר נשארו מואפלים גם ביום (בלילה כל המבנים חייבים היו להיות מואפלים). ברצפת המטבח היה מרתף מסוג שקיים רק בכפרים: בור חפור בין יסודות הבית עם מכסה מעליו. במרתף הזה היה מוחזק פחם. בתוך הבור ואצק עשה מחיצה מעץ, ומעבר לה במקום צפוף להחריד היינו צריכים להסתתר אם מישהו אדם כלשהו יבוא לתוך הדירה. מאפריל 1942 – ועד ינואר 1945 – 22 חודשים הסתתרנו שם.

ואצק היה נשוי ואב לילד (לאחר המלחמה נולדו בן נוסף ובת, עם כולם אני בקשר עד היום הזה), אך את האישה והילד שלח לכפר כדי לא לסכן אותם. רב הזמן הוא חי איתנו, היה יוצא בבוקר לעבודה וחוזר בערב. 22 חודשים לא ראינו את אור היום, והתנועענו במרחב מצומצם ביותר, אך הבעיה העיקרית הייתה רעב, היינו לאחר שוד, ללא כסף, ואצק באמת לא יכול היה לפרנס אותנו (במידה מסוימת הוא עשה זאת) במשך שנתיים אלה מכרנו באמצעותו עוד דברים מסוימים שווי ערך שהיו איתנו, גם יצרנו – שוב באמצעותו-קשר עם פולנים ומכרים, שסמכנו עליהם והם היו מביאים מדי פעם מזון למחבוא (בעיקר מדובר היה בעובדי התשלובת "ורטה" שהכירו את אבא). ההורים עוד נתנו לי מזון (עד היום יש לי רגשי אשם, שאכלתי, כי אם הייתי מסרב לאכול, הם יכלו לאכול את האוכל הזה) הם עצמם היו מורעבים במשך כל תקופת הבונקר.

בעיה חמורה נוספת הייתה לשמור על שפיות הדעת. למזלי, היה איתי ספר אחד ויחיד, אך לפחות ספר נעורים מעולה "בישימון ובערבה" של סנקביץ, שאותו ידעתי כמעט בעל-פה. מחשבתי הייתה מעבירה אותי לאפריקה בעקבות הרפתקאות של שני הילדים, גיבורי הספר. בסוף נאלצנו למכור גם את הספר הזה בשביל שווה-כסף של כיכר לחם או שתיים. בנוסף לספר, היינו מקבלים מדי פעם עיתונים, שיצאו בשפה פולנית תחת צנוורה גרמנית חמורה, וממנה ידענו על התקדמות בנות הברית.

שני מקרים קשים לפחות התרחשו בזמן הזה – באחד מהם ב- 29/12/43 חוליה של שוטרים צבאיים גרמניים פרצה את מנעול הדלת וחזרה לבית. בזמן שהם התעסקו במנעול הדלת, הספקנו לברוח אל הבונקר התת-קרקעי, החיילים עשו חיפוש בדירה, פתחו את מכסה המרתף, אך הפילו את המכסה פנימה בצורה שהסתירה דווקא את מחיצת העץ, שמעברה הסתתרנו.

"קחו עיניהם מלראות" כל מיני סימנים, כמו תנור דולק וכדו'.

במקרה אחר, הגיעה באחד הערבים חוליית פרטיזנים ואילצה את בעל הבית להלין אותם בדירה, כל אותו הלילה היינו במסתור במרתף אך התברר שהחמצן לא היה מספיק וסבלנו מאוד.

רב שעות הלילה אבא הרים באצבעותיו את מכסה המרתף כדי סנטימטרים אחדים, כדי שאויר מהחדר יוכל לחדור למרתף. לפנות בוקר הם עזבו ואנו יצאנו כמעט חנוקים עם כאבי ראש כבדים.

לבסוף, כבר בינואר 1945, ועד פולני לשיקום פליטי מרד ורשה הפולני (להבדיל ממרד גטו ורשה) הפקיע את הדירה מידי בעליו כדי לשכן משפחת פליטים מורשה. ואצק לקח אותי לבית חותנו, ההורים יצאו בתקווה למצוא מחסה אחר, אך לא מצאו אותו, אבא חשב להתאבד. למזלם שמעו ברחוב, כי הרוסים פתחו במתקפה (אופנסיבה – זאת לאחר עמידה של חצי שנה מול ורשה). לאור זאת הם העיזו והגיעו אף הם לבית חותנו של ואצק – ותוך שלושה ימים הצבא הרוסי אכן הגיע, כבש את העיר צ'נסטוחובה (16/1/45) ושחרר אותנו.

* *
*

שוחררנו. סכנת המוות לא ריחפה עוד על ראשינו. אבל ... לא הייתה עבודה ולא הייתה פרנסה. אבא היה גם במצב פיסי קשה כתוצאה מהרעב הממושך והבריא לאיטו. מצאנו דירה בשכירות לא יקרה, אמא שהייתה "גידעית" הצליחה לעסוק מעט במסחר. נשארנו בעיר, כדי לארגן תגמול לואצק, המציל שלנו. לרוע המזל, המפעל שלנו שהובטח לו לא היה קיים, כי נשדד ע"י הגרמנים, אשר תוך כדי מהלך המלחמה הוציאו את כל מכונותיו לגרמניה. אבא ניהל דיון משפטי, כדי שאמי תוכר כיורשת חלקת אדמה, שהייתה שייכת לאחות אמי שנשפתה. השארנו לו אם כן, לפחות, חלקת אדמה של כמה דונמים. (למגינת ליבנו, כעבור מספר שנים חלקת אדמה זו הולאמה ע"י השלטונות – ואז עד ליום מותו תמכנו בו ע"י משלוח סכומי כסף – תחילה הורי, ולאחר מכן אני). אבא, שהיה איש משכיל ושלט בשפה הפולנית בע"פ ובכתב נתבקש במשך השנה הזאת לטפל ברכושם של יהודים נוספים (בטאבו, בתי משפט, בעיריה וכדו') והוא עשה זאת תמורת דמי עמילות מועטים וכך הצטרף מחדש לפרנסת הבית ולאגירת סכום לנסיעה לארץ ישראל.

מיד לאחר השחרור אבא פסק, כי לא נשאר על אדמת פולין, אלא נעלה לישראל, אך שערי פולין וגם שערי ארץ ישראל היו סגורים. הגיעו לעיר שליחים ציוניים, שאספו בני נוער שניצלו - לקבוצות (קראו להם קיבוצים) אך במפורש הם לא לקחו משפחות כמו שלנו – מבוגרים עם ילד. היה צריך לחסוך כסף, כדי לממן הברחת גבולות מכיסנו.

בפברואר 1946 התחברנו עם יהודי צעיר שעסק בהברחת גבולות, תמורת סכום מסוים היה צריך להעביר אותנו ועוד אנשים אחדים למינכן. היה עלינו להבריח 3 גבולות: גבול פולין-גרמניה שבשליטת הרוסים (גבול שמור מאוד); ; מגרמניה "הרוסית" לאזור גרמניה "האנגלית" (גבול שמור מאוד) ומאזור גרמניה "האנגלית" לאזור "האמריקאי" (גבול לא שמור כמעט בכלל).

בגבול פולין-גרמניה-האזור הרוסי, היוו הנהרות ניסה ואודר את הגבול. למזלנו היה שיטפון גדול בזמן הגיענו לגבול, מוצבי משמרות הגבול הוצפו והדבר הקל עלינו לחצות את הנהר בלילה בסירות גומי. בארגז סגור של משאית הצלחנו לעבור את הגבול השני מאזור רוסי לאזור אנגלי וב- 1 במרץ 1946 הגענו לעיר מינכן.

* *
*

”טרנספורט” הילדים

כעבור מספר ימים שוכנו במחנה-עקורים בשם ”אינרינג”, בבסיס חיל-אוויר גרמני לשעבר (חלק אחר של המחנה שימש את חיל-האוויר האמריקאי). אני שהייתי במחנה זה שישה שבועות בלבד, שכן כעבור זמן קצר הגיעה ידיעה למחנה כי המלך ג'ורג' השישי הואיל לתת 1,000 סרטיפיקטים לילדים ניצולי השואה. הלבטים היו גדולים מאוד. האם להגיש בקשה כדי להיכלל בתוך האלף? הורי לא ששו להיפרד. מכרים יעצו לא להיפרד. לכל אחד היה סיפור טראגי של פרידה מילדים באמתחתו. דווקא אני, שהגעתי בינתיים לגיל הנכבד של אחת עשרה וחצי שנים רציני לעלות ולחצתי על הורי – בדרך מאוד ”פולנית”. רצוי מאוד-כך טענתי- שאתחיל בלימודים סדירים מהר ככל – האפשר כדי להדביק את הפערים של תקופת השואה והנדודים. הגשנו בקשה ולאחר זמן קצר – ב- 9 באפריל 1946 עליתי עם עוד מאות ילדים על רכבת במינכן, שאמורה הייתה להוביל אותנו למרסיי. רב הילדים היו מאורגנים בקבוצות, קבוצות שהשתייכו לתנועות הנוער השונות, מעטים היו ילדים לא מאורגנים. עוד בתחנת הרכבת במינכן התחברנו – שני נערים – הנער שלום קפלן (לימים ד”ר שלום אילתי) ואנוכי, ויישנו במשך כמה לילות על אותו ספסל בקרון. המסע ברכבת בין מינכן למרסיי ארך ארבעה ימים, כי כל פעם, כשהייתה המסילה נחוצה למעבר רכבות רגילות דחקו אותנו למסילות צדדיות בתחנות נידחות, יומיים ראשונים עוד בתחום גרמניה, יומנים נוספים בתחום צרפת. כעבור ארבע ימים, כאשר הגענו למרסיי. נלקחנו למחנה מעבר של הסוכנות, ששכן מחוץ למרסיי באזור הררי יפה, שם חיכינו לבוא האנייה. האנייה שחלק ממפלסיה נשכר ע”י הסוכנות הייתה אונייה צרפתית ”שמפוליון” שעשתה את דרכה לארץ דרך נמל ביזרטה בתוניס ואלכסנדרייה שבמצרים. בביזרטה האנייה עמדה יום שלם, באלכסנדרייה – שלושה ימים. לא הורשינו לרדת, אך צפינו על החוף ועל סירות רוכלים שהקיפו אותנו. היינו אמורים ללון במפלסים בבטן האנייה, מתחת לקו המים, אך המחנק שם היה רב, ורב הלילות ישנו על גבי הסיפון, בסך הכל האנייה עשתה את דרכה במשך שבוע.

ב- 25 באפריל האונייה עגנה בחיפה. ירדנו והובלנו (בליווי חייל בריטי חמוש צמוד לכל אוטובוס) עוד באותו ערב למחנה עתלית, ששימש גם כמחנה מעבר ולא דווקא מחנה מעצר. (את זה טוען גם ידידי, פרופ' גדעון ביגר, המומחה לתקופת המנדט, אך בדרך כלל לא מקבלים את דעתו הזאת).

מעלתית למשמר-העמק

במחנה המעפילים עתלית, עברנו מיני דזינפקציה וזריקות חיסון. זריקות החיסון נגד טיפוס גרמה לי לחום גבוה, שנמשך מספר ימים. בעתלית עברנו וועדת מיון של המוסד לעליית-הנוער שתיחקרה בעיקר את הזיקה שלנו לדת, כל מי שזכר שהוריו (המנוחים – על פי הרב) היו דתיים (האם אתה זוכר, שאבא לבש טלית?) נשלח למוסד דתי. אני הופניתי לקיבוץ משמר-העמק, אך תחילה הותר לי לבקר את סבי שלמה ושני דודים בת”א. את סבי ראיתי פעם ראשונה בחיי, שכן הוא עלה לארץ לפני הולדתי. כמו-כן זכיתי לבקר משפחה רחוקה יותר (בן-דוד של אמל) בראשון לציון כך שישי לי זיכרונות מתל אביב ומראשון לציון של תקופת המנדט ואז הגעתי לקיבוץ משמר-העמק וצורפתי לקבוצת ילדים – עולים, שהגיעו יחד אתי באונייה ”שמפוליון”, קבוצה שניתן לה השם ”שחר”.